

Роксолана. Боротьба за владу

Про книгу

Друга книга роману присвячена кульмінаційній події у житті Роксолани – страті шехзаде Мустафи – старшого сина султана Сулеймана Пишного від наложниці черкеського походження Махідеван. Відтак дітям султани-українки відкрився шлях до батьківського трону. Що до цього привело та яку роль у вбивстві пасинка зіграла Роксолана? Відповіді на ці запитання містяться у книзі. Водночас ідеться про долю Угорщини, династію Ягеллонів та приїзд до Стамбула Дмитра Вишневецького-Байди, а також – війну османів у Ірані.

ОЛЕКСАНДРА
ШУТКО

РОКСОЛАНА
БОРОТЬБА
ЗА
ВЛАДУ

© Видавництво "НК-Богдан"

www.bohdan-books.com

ISBN 978-966-10-7852-8

ОЛЕКСАНДРА ШУТКО

РОКСОЛАНА

БОРОТЬБА
ЗА
ВЛАДУ

Книга друга

Друга книга роману присвячена кульмінаційній події у житті Роксолани – страті шехзаде Мустафи – старшого сина султана Сулеймана Пишного від наложниці черкеського походження Махідеван. Відтак дітям султани-українки відкрився шлях до батьківського трону. Що до цього привело та яку роль у вбивстві пасинка зіграла Роксолана? Відповіді на ці запитання містяться у книзі.

Водночас ідеться про долю Угорщини, династію Ягеллонів та приїзд до Стамбула Дмитра Вишневецького-Байди, а також – війну османів у Ірані.

*Присвячую моїй тітці
Наталі Глуховій (Патай)*

Розділ I

КОРОЛЕВА У ВИГНАННІ

1.

Ізабелла Ягеллонка, полишивши Трансильванію, подалася зі сином-підлітком Яношем до старовинного міста Ополе, яке тривалий час було столицею П'ястів¹. Тому тут збереглося багато оздоблених саркофагів опольських князів. Утім, 1532 року місто перейшло під владу Габсбургів. А через 19 років, за укладеною з ними угодою, дісталася синові угорської королеви. Там він разом із матір'ю мав осісти після зречення Угорського королівства.

«Нарешті ми знайдемо мир і спокій на опольській землі», – думала дорогою Ізабелла Ягеллонка.

Засмучена від'їздом з угорських земель, за які так довго билася й торгувалася з Фердинандом, королева пробиралася повозом крізь замети. Чорний стрій 33-річної удовиці з такого ж кольору хутром підкреслював блідість її обличчя. Вицвілі від сліз очі незворушно дивилися на сина Яноша, котрий зростав у час невизначеності та тривоги.

Той, почувши сповіщення візника про приїзд до Ополя, попри сніг і мороз, визирнув у віконце повоза. Намагався розгледіти принади давнього міста. Утім, невдовзі його світле обличчя захмарила тінь розгубленості й розчарування.

– Що там, синку? – насторожено запитала мати і припала поглядом до засніженого скла.

Перед її очима постав сумний пейзаж. Розорені обійстя й зруйновані кам'яниці уздовж мощених вулиць, які потопали у заметах, зяяли розбитими вікнами. Навколо них юрмилися зграї бродячих собак, які тут шукали бодай якоїсь їжі. Від холоду та голоду вони агресивно гарчали й кидалися одне на одного. На ринках та площах було порожньо. Складалося враження, що люди полишили місто. Воно стояло пусткою у снігу, наче після великого мору.

Прощання Ізабелли Ягеллонки з Трансильванією.
Олександр фон Вагнер. ХІХ ст.

«Усе це – наслідок володарювання представників швабської династії Гогенцоллернів, яким Фердинанд за позичку передав на деякий час Ополь», – здогадалася засмучена побаченим Ізабелла Ягеллонка.

Бо ж згадала розповідь Петра Петровича – нового радника королевича Яноша про шкідливі наслідки хазяйнування швабів на опольській землі. Але й припустити не могла, настільки жахливими були масштаби спустошення.

– Тут навіть нема палацу для нас і нашого двору, – журилася угорська королева у вигнанні.

Її разом із сином прихистили у ледь не єдиній ошатній хатині з пічкою та подвір'ям, з якого можна було спуститися до берегів скутої кригою Одри. Численна прислуга тулилася у прибудованих сараях і стайнях.

Увесь вечір Ізабелла Ягеллонка побивалася над невтішною долею. Проклинала підступного Фердинанда, який обманом виманив у неї Угорське королівство, наобіцявши золоті гори. У думках бриніли слова матері – Бони Сфорца, яка не раз попереджала не йти на поступки цьому безчесному Габсбургові, який приніс їй стільки болю та горя.

«Чому я не дослухалася до її застережень?» – картала себе Ізабелла Ягеллонка, яка розуміла: пожертвувавши на угоду Фердинандові Угорським королівством, залишилася без нічого. Ані обіцяних грошей – сто тисяч флоринів² готівкою; ані значних надходжень – 25 тисяч флоринів³ од земель в Ополі й Ратиборі, переданих синові Яношу за полишену Трансильванію, вона так і не отримала.

«І не отримаю, – розуміла Ізабелла Ягеллонка, перебуваючи під враженням від розореного міста. – Що ж робити? Як нам жити далі? Ще трохи, і мені зі сином доведеться жебракувати...» – побивалася.

Од таких думок у неї розболілася голова, а вночі ще й відкрилася кровотеча. До її покоїв терміново викликали лікаря – італійця Бландрата, який знався на жіночих хворобах. Ті допікали Ізабеллі Ягеллонці після народження сина, додавало свого й постійне нервеве напруження. Він наполіг на прийнятті заспокійливого, а для зупинення кровотечі, яка забирала сили, приготував відвар із сушеної кропиви.

Це покращило самопочуття угорської королеви, яка, оговтавшись, вирішила написати матері листа про скрутне матеріальне становище. Бо ж усі заклики про допомогу до брата – польського короля Сигізмунда II Августа не дали жодних результатів. Він проігнорував скарги сестри на те, що Фердинанд не виконав обіцянок, даних їй під час укладання угоди про зречення від Угорського королівства, яку так вітав.

«Нема у мене, крім матері, союзників на цьому світі, – розуміла Ізабелла Ягеллонка, покvapливо виводячи пером слова латиною. – Тож проситиму її допомоги. Тільки вона знає, як вплинути на непостійного в обіцянках Фердинанда».

Передавши посланцеві листа, Ізабелла Ягеллонка навідалася до сина, який хвилювався за матір. Тому заходилася його втішати, вселяючи надію на переїзд до спокійної і хлібосольної Польщі.

2.

Після наради в султана великий візир Рустем-паша отримав запрошення тещі на розмову.

«Що цього разу вона вимагатиме від мене?» – подумки запитував, ідучи заплутаними коридорами гарему.

Кизляр-ага Сюмбюль супроводжував його, гучно оповіщаючи гаремниць про візит чоловіка – зятя султани. Тому ті намагалися не потрапляти йому на очі.

47-річна Хюррем прийняла Рустема у вітальні розкішних покоїв Хасекі з укритою блакитними ізнікськими кахлями піччю, в якій затишно потріскували дрова у вогні. Вдихнувши приємний аромат, що

виходив із курилень, Рустем низько вклонився вінченосній тещі. Та незворушно сиділа на дивані у глибині покоїв, загорнувшись у коштовні хутра. Її зусібіч оточували великі й малі подушки з червоного оксамиту зі золотистою вишивкою, що переливалася тисячами блискіток у світлі великої кількості свічок.

– Я до ваших послуг, султано! – почула від зятя.

У відповідь Хюррем запросила його присісти, поглядом вказавши на різьблений стілець напроти неї.

– Чула, на раді Дивану обговорювали ситуацію в Угорщині... – діловито проказала.

Рустем мовчки закивав головою, оповитою об'ємним білим тюрбаном зі золотою стрічкою.

– Що вирішили? – запитала Хюррем.

– Навесні повелитель збирається відправити військо на чолі з другим візиром Кара Ахмедом, аби звільнити угорські володіння від навали невірних того негідника Фердинанда.

Хюррем вдовольнилася така відповідь. Посміхнувшись, запропонувала зятю скуштувати гарячого узвару. Той погодився, розуміючи, що бесіда із владною тещею затягнеться.

Султана пригубила терпкий напій з сушеної груші. Відтак неспішно проказала:

– Щойно отримала вісточку із Польщі від Бони Сфорца. Вона запевняє, що Фердинанд не виконав обіцянок, даних Ізабеллі Ягеллонці за зречення від Угорського королівства. Та планує покинути розорене невірними Ополе і разом із сином перебратися на батьківщину. Що скажеш із цього приводу?

Рустем, прицмокуючи смачним узваром, зосереджено поглянув на тещу й мовив:

– Коли відвоюємо угорські землі, потребуватимемо намісника, який був би султановим ленником і правителем для тамтешнього населення. Тому пора клопотати про повернення до Буди Ізабелли Ягеллонки, син якої у повноліття отримає угорську корону.

– Гадаю, з нею не складно буде домовитися, – зауважила султана. – Утім, дивує позиція польського короля, котрий мовчки споглядає за тим, як Фердинанд знущається з його сестри...

Рустем співчутливо зітхнув і додав:

– Слід розуміти, що на союз із Габсбургами польський король пристав, остерігаючись бунту шляхти, яка виступала проти його шлюбу з Барбарою Радзивілл. Так він намагався показати незговірливим підданим, що матиме підтримку австрійського війська. Але тепер, після смерті дружини, може не боятися заворушень усередині королівства. Тому вже так не залежатиме від Фердинанда...

– У нас є шанс умовити його підтримати Ізабеллу Ягеллонку зі сином?

– Авжеж, султано! – радо видав Рустем. – Але тут слід діяти обережно. Пропоную скористатися у цій справі підтримкою французького короля Генріха II, який прагне відомстити Габсбургам за минулі програші, принизливий полон батька – Франциска I і втрату земель.

Почуте зацікавило султана. Відставивши келих з узваром, вона запитала:

– Як саме плануєш це влаштувати?

Рустем з лукавою посмішкою почав ділитися думками:

– Французький король надіслав до Польщі посла Жана де ла Віня, котрий має побачитись із Сигізмундом Августом та Боною Сфорца. Везе польському королю пропозицію – шлюб із сестрою Генріха II, 29-річною Маргаритою, яка засиділася у дівках. А 13-річному синові Ізабелли Ягеллонки французький король готовий віддати у дружини котрусь зі своїх доньок.

– Гарна ідея! – вигукнула задоволено Хюррем.

А Рустем продовжив:

– Варто додати, що з Ізабеллою Ягеллонкою підтримує контакт і французький посол у Стамбулі Габріель Д'Арамон. Він також намагається схилити її до повернення на угорський трон.

– І ми цьому сприятимемо, – тішилася султана. – Завтра ж надішлю від себе гінця до Бони Сфорца з найцирішими вітаннями та словами підтримки у боротьбі проти Габсбургів.

На розчервонілому від гарячого узвару обличчі Рустема проступила улеслива посмішка. Він поквапився відкланятися вінценосній тещі. Однак вона його спинила, запитавши:

– Як моя доня Міхрімах та внуки?

– Усе добре, султано. Моляться за ваше та повелителя здоров'я.

– Перекажуй від мене вітання. Сподіваюся, невдовзі зберемося усі разом у цьому палаці. Хай трохи потеплішає...

– Дай Аллах, султано, – схвально відповів зять.

– Що чути з Амасьї? – поцікавилася Хюррем, бо ж не могла забути слова Айше, няні покійного шехзаде Мехмеда, про надісланих звідти до Маніси хворих на чуму служників.

Таке почула, коли наприкінці осені навідалася до її благодійного комплексу з мечеттю, школою Корану та громадською їдальнею в районі Каїтхане. Старенька Айше захворіла і почала згасати, тож перед смертю повідала Хюррем, що її син Мехмед міг стати жертвою підступу Махідеван. Адже незадовго до смерті отримав з Амасьї листа з рук чавуша, який невдовзі помер від такої ж хвороби – чуми.

Рустем, знаючи про підозри тещі, покvapливо запевнив її, що контролює ситуацію зі шехзаде Мустафою та чекає гарних вістей. Наостанок доповів новину про призупинення робіт на спорудженні султанської мечеті Сулейманіє через бажання архітектора Сінана зміцнити ґрунт на березі Босфора, де виділили ділянку під будівництво. На цьому Хюррем вирішила відпустити зятя.

3.

У палаці шехзаде в Амасьї тривала сімейна вечерея з нагоди святкування Ураза Байраму. На вулиці стояла морозна погода, а в покоях гарему, де зібралася уся родина, панували злагода, тепло і затишок. 55-річна Махідеван, убрана в білий тюрбан, з-під якого вибивалися пасма темного волосся з сивиною, та пишну оксамитову сукню, сиділа за срібним столиком поряд зі сином Мустафою та внуком Мехмедом і неспішно за вечерею переказувала останні новини.

– Султанська сестра Шах Іхубан надіслала нам вітання зі святом і дарунки від себе та шейха Меркеза. Написала, що з палацу не надходило неприємних чуток, бо султан Сулейман перебуває у доброму здоров'ї. Хюррем оберігає його спокій, тож не виявляє надмірної активності та втручання у справи держави.

– Я радий за тітку та її чоловіка і теж маю намір відправити їм вітальну посилку, – усміхнено проказав 37-річний Мустафа, який

цього разу вирішив не голитися на догоду султану й почав відрощувати бороду.

Це надало йому солідності та зрілості.

– Тобі дуже личить борода, сину, – зробила комплімент Махідеван, але відразу ж застерегла:

– Не забувай, що у правлячій династії носити її може лише повелитель. Сподіваюся, наступної п'ятниці ти поголишся та віддаси стамбульському чавушеві щетину на підтвердження вірності батькові-султану.

Мустафа бачив, як занервувала матір, згадавши повелителя. Аби не засмучувати її, пообіцяв виправитися.

Цю розмову, забувши про їжу, уважно слухав його шестирічний син Мехмед. Махідеван замилювалася внуком. Він був маленькою копією батька: такий самий чорнявий із карими очима і жвавий.

– Гадаю, тобі пора подумати про церемонію обрізання сина, – раптом сказала Мустафі.

Той з апетитом сьорбав пшеничну чорбу, яку до того перевірила на безпечність і смак служниця Еміне. Почувши слова матері, Мустафа витер вишитим рушничком замаснені губи й відповів:

– Я вже думав про це, валіде.

– Не сумніваюся, сину, – радо відказала Махідеван, погладивши по рожевих щічках внука, який цього вечора ловив кожне слово дорослих. – Церемонію обрізання можна провести навесні, – запропонувала.

Не встиг їй відповісти Мустафа, як маленький Мехмед зірвався з місця і побіг до сусіднього столика, за яким сиділа його мати – 23-річна Хандан. Поряд із нею вечеряли старша сестра-підлітка Наргізшах із матір'ю Фатьмою і наложниця Нурджихан з однорічною донькою Шах, яку всадовила собі на коліна.

– Мамо, мамо! – кричав на радостях Мехмед. – У мене скоро буде суннет⁴.

Молода кароока черкеска Хандан, приголубивши усміхненого сина, розгублено поглянула на свекруху Махідеван. Та схвально їй кивнула, давши знати, що слова Мехмеда не є вигадкою.

– Гарна новина, синку, – цілуючи малого у чоло, видала захоплено Хандан. – Але зараз тобі треба добре попоїсти, бо хирлявим хлопчикам

не роблять обрізання.

Вертлявий і непосидливий Мехмед одразу ж схопив ложку, що принесла служниця Еміне, й почав наминати чорбу, заїдаючи її пухким білим хлібом.

Цим розсмішив дорослих.

– Який же він милий і дотепний! – пишалася внуком Махідеван.

Погодившись, Мустафа подякував матері за смачну вечерю і пообіцяв надіслати повелителеві листа з проханням дозволити зробити синові обрізання. Це потішило Махідеван.

– Дай Аллах, ти отримаєш схвальну відповідь, – проказала, простягнувши руку Мустафі.

Той приклав її до чола й, уклонившись, віддалився з покоїв гарему. Жінки з дітьми хутко підвелися, щоби провести шехзаде. Відтак продовжили святкове говіння на завершення посту в священний місяць Рамазан. А Махідеван наблизилася до вікна із золоченою решіткою, звідки намагалася роздивитися урочистий від'їзд сина у місто задля роздачі милостині. Бачила, як йому вклонився, подаючи шаблю, зброєносець – босняк Ахмед, який недавно прибув зі Стамбула. Вона прикипіла поглядом до цього високого світлоокого парубка, і щось її насторожило у ньому. Не зволікаючи, підкликала до себе кизляр-агу Хизира і наказала:

– З'ясуй, ким насправді є новий зброєносець шехзаде. Хочу знати все: про коло спілкування, друзів та рідних, щоб упевнитися у його відданості.

Хизир поквапився виконувати завдання Махідеван.

4.

Розповніла й посивіла 58-річна Бона Сфорца разом із трьома доньками перебувала у варшавському замку. В чорній, оздобленій білячим хутром сукні та білому мереживному чіпці вона пильно стежила за тим, як новий слуга у варшавському замку – італійський аристократ Джованні Папакода перераховував її золото. Усе це відбувалося за щільно зачиненими дверима. Донькам Бони Сфорца й обслузі було заказано заходити до кімнати, в якій зберігалися накопичені статки. Лише молодий і прудкий італієць Папакода,

втершись у довіру до овдової королеви, яка ворогувала зі сином – польським королем Сигізмундом II Августом, мав доступ до її скарбниці.

– Із коронних надходжень цього року зібрали 54 тис. дукатів⁵, з литовських – 36 тис.⁶, а з ваших італійських володінь надійшло 20 тисяч⁷. Усього – 110 тис. дукатів, – підраховував прибутки Папакода, записуючи оголошені суми в пухкий зошит із пожовклими сторінками.

– Непогано, – зазначила Бона Сфорца.

Італієць турботливо порозкладав золоті монети у великі дубові скрині та зачинив їх на ковані залізні замки. Кожен із них Бона Сфорца особисто запечатала, поставивши на розпеченому сургучі відтиск із власною монограмою.

– Бажаєте перевірити свої прикраси? – запитав Папакода.

Отримавши ствердну відповідь, швиденько зняв темне оксамитове покривало з менших скринь, вирізьблених із червоного та чорного дерева й інкрустованих золотом. Потім відступив до стіни, схиливши голову.

Бона Сфорца підвелася з м'якого фотелю, щоби відчинити одну зі своїх скринь. Там лежали золоті сережки й ланцюжки. Вона обережно взяла підвіску з коштовним камінням і перлинами.

– Цю красу мені подарував на честь весілля мій коханий чоловік – король Сигізмунд. Нема вже його на цьому світі... – сумно зітхнула.

– Хай земля йому буде пухом! – поспівчував Папакода, не підводячи очей.

– Амінь, – зі смутком у голосі додала Бона Сфорца й прочинила маленьку скриньку зі слонової кістки, на кришці якої красувалася каменя з її профілем.

Усередині на чорному оксамиті загравав сотнями блискіток великий діамант. Навколо нього лежали чотири рубінові мушлі, названі на честь святого Якова⁸. Адже він був покровителем Іспанії, звідки походить рід матері Бони Сфорца – Ізабелли Арагонської, та символом паломництва до «християнської Мекки» – міста Компостела, де зберігаються мощі святого. Саме ці рубінові мушлі сяяли разом із великим діамантом та перлинами на весільному вбранні зі шовковою стрічкою, що підтримувала золочену сітку для білявого волосся й оксамитовий берет тендітної нареченої Бони Сфорца.

– Це була найщасливіша мить у моєму житті, – промовила замріяно королева.

– Що ваша величність каже? – перепитав заклопотаний Папакода.

Бона Сфорца поквапливо пояснила:

– Побачила весільні клейноди й згадала, як виходила заміж за нашого, на жаль, уже покійного короля. Як давно це було... До слова, одну з п'яти рубінових мушель святого Якова, які красувалися на моєму головному уборі нареченої, я додала до посагу падчерки Ядвіги Ягеллонки.

– Ваша доброта не знає меж, моя королево... – лестив Папакода.

Бона Сфорца привітно заусміхалася. А італійський слуга продовжив сипати компліментами.

– Про ваше добре серце говорять у Польському королівстві, бо ж ви стали фундаторкою костелів, замків, шкіл та лікарень, покровителькою польських поетів і художників. Ви – найвеличніша королева і найбільша благодійниця в історії Польщі.

Ці лестощі несподівано для Папакоди засмутили Бону Сфорца, яка з розпачем у голосі констатувала:

– На жаль, мій зірковий час та влада – уже в минулому. Бо зі смертю чоловіка мій син Сигізмунд Август віддалився, зненавидівши мене. Тепер сиджу тут – у провінційній Варшаві з незаміжніми доньками, краса й молодість яких в'януть на моїх очах, і сумую за давніми добрими часами...

– Не кажіть так, ваша величносте, – благав Папакода. – Адже у вашому володінні – міста та села у Литві й Польщі, на Русі та в Мілані. Завдяки вам поживавилася торгівля у Польському королівстві, зросли збори врожаю і збільшилося поголів'я рогатої худобини. Бо ви усім цим цікавитесь і все навкруги контролюєте.

– Мої недруги кажуть, що я навіть знаю, скільки риби водиться у кожному ставку, що мені належить, – зі смішком вставила Бона Сфорца.

– Це вони вам заздять, моя найясніша пані, – намагався втішити королеву Папакода. – Бо ж ви звикли фіксувати все, що стосується ваших володінь. Це називається умінням господарювати.

– Маєш слухність, – погодилася Бона Софрца, роздивляючись скриньки з клейнодами.

Раптом її погляд вихопив чудернацький предмет у згортку. Розмотавши льняну тканину, вона дістала звідти велику білу ляльку з майстерно вималюваним обличчям, розтріпанім темним волоссям і чудернацьким вбранням.

– Знаєш, що це? – звернулася до Папакоди і, не дочекавшись відповіді, заторохтіла:

– Цю ляльку у дитинстві я отримала в дарунок від знаної тітки Лукреції Борджіа. Її виготовив та розмалював художник Морелія. Вона вбрана за тодішньою римською модою – у розкішні шати з шовку й оксамиту.

Папакода, роздивляючись диво-іграшку, уважно слухав королеву, а та захоплено розповідала:

– З одягу ляльки мені припала до душі незвична спідничка. Тобто це і не спідничка зовсім, а такі собі штанці-плісе з розкішної тканини, оздоблені золотою тасьмою. Їх знала модниця – тітка Лукреція закладала під час їзди верхи на полювання. У дитинстві я теж мріяла про такі шати, тому не випускала з рук цю ляльку. Потім вона стала улюбленою іграшкою моїх доньок. Вони її і потрапали...

Бона Сфорца сумно посміхнулася. Її бліде округле обличчя із загостреним підборіддям вкрилося глибокими зморшками, а у великих карих очах вгніздилася тінь смутку.

Щоб розрадити королеву, Папакода запропонував відвідати стайню, до якої днями припровадили з Неаполя коней. Вона погодилася. Коли ж увійшла туди, побачила чотирьох масивних білих кобил із розкішною гривою та чорного сухорлявого жеребця.

– Прекрасні коні! – зі захватом видала Бона Сфорца. – Такі є лише на моїй батьківщині, у моїх родинних стайнях.

– Ваша правда, – погодився Папакода.

– Оцих чотирьох кобил запряжемо сюди, – поглядом вказала королева на легку дерев'яну карету – точну копію повоза, яку привіз аж з німецьких країв великий литовський стольник Станіслав Кезгайл. – А чудового жеребця хочу подарувати синові.

Проказавши це, Бона Сфорца наблизилася до неаполітанського скакуна і доторкнулася до його холки. Той раптом здригнувся і почав гарцювати. Конюх ледь втримав коня за віжки. Пишнотіла королева

з переляку відскочила й, не втримавши рівновагу, почала падати. Її вчасно підстрахував, схопивши за талію, прудкий служник Папакода.

– Ти диви який?! – видала вражена гарячкуватістю молодого жеребця Бона Сфорца.

– Він, ваша величносте, – з далекої дороги, ще тут не освоївся. Тому нервується, – поквапився з поясненнями збентежений конюх.

Гордовита королева, промовчавши, згадала, як у молодості вагітною їхала верхи до Біловезьких лісів на полювання. Тоді загнаний мисливськими псами ведмідь раптом кинувся в її бік. Наляканий молодий жеребець зірвався з місця і помчав у хащі. Відтак спіткнувся, скинувши вершницю. Її, ледь притомну, привезли до палацу. Того ж дня у неї почалися передчасні пологи. Недоношена дитина – хлопчик, якого охрестили Войцехом Альбрехтом, невдовзі померла.

Від цих жахливих спогадів Бону Сфорца аж пересмикнуло. Тож вона поквапилася до своїх покоїв, але зіткнулася у дворі з монахинею Марією, яка їй здавна прислужувала. У її очах, що зазвичай не виказували емоцій, помітила тривогу.

– Що трапилось? – одразу запитала.

– Її високість Софія мала напад. Тепер у неї лихоманка, – випалила стурбовано монахиня.

Забувши про коней, Бона Сфорца кинулася до кімнати доньки.

Розділ II

НАДІЯ НА ПОВЕРНЕННЯ

1.

Бона Сфорца навідалася до Радома, в якому, їдучи з поховання дружини Барбари, зупинився дорогою до Кракова Сигізмунд II Август. Тому надіслала до нього гінця з проханням про зустріч.

«Чого б це раптом матір забажала мене бачити? Невже її совість заїла, тому вирішила попросити вибачення і поспівчувати моїй втраті?» – сподівався 31-річний король.

Овдовілий Сигізмунд II Август.
Войцех Герсон. ХІХ ст.

Він не знімав чорного вбрання вдівця і бажав залишатися наодинці зі своїм горем, уникаючи людних міст і навіть аудієнцій.

«Усе, що мені зараз потрібно – це спокій, за якого я можу віддатися журбі», – думав Сигізмунд II Август.

Аж тут дізнався про раптовий приїзд матері, яку не запрошував. Утім, не міг їй відмовити у прийнятті.

Бона Сфорца прибула з почтом – численними фрейлінами, слугами й коротунами. З цим галасливим натовпом завітала до просторої кам'яниці, де на неї чекав вінценосний син. Той безмовно сидів у великому кріслі та зі сумом спостерігав за биттям поклонів, співом дифірамбів розвеселеної публіки із супроводу матері.

«Тепер не час для вистав!» – подумки обурився Сигізмунд II Август, а вголос проказав:

– Годі! Залиште нас із її величністю.

Усі враз стихли. Випровадивши гостей, король зміг роздивитися матір, одягнену в теплі хутра й чорну сукню і такого ж кольору великий оксамитовий берет. На її обличчі не помітив ні смутку, ні радості. Вона спокійно дивилася на схудлого і згорьованого недавньою втратою коханої дружини сина. Відтак мовила:

– Дякую вам, ваша величносте, за те, що уберегли у Князівстві Литовському від грабунку мої речі.

Король глянув на матір здивовано, бо не зрозумів, що саме він у Литві оберігав. Та й очікував на геть інший початок розмови. Але Бона Сфорца продовжила вихвалити його заступництво, не скуплячись на епітети та лестиві слова.

Сигізмунд II Август перервав її, простягнувши цидулку, яку дістав зі шовкової хустинки.

– Тут містяться усі звинувачення, що звучали на вашу адресу від учасників литовського Сейму, – пояснив несподівано.

Бона Сфорца узяла і, не змигнувши оком, заховала цидулку за пасок. Тоді ж повела розмову про доньок, старшій з яких – уже скоро тридцять років.

– Хотіла б, ваша величносте, звернути увагу на скрутне становище ваших сестер, яким давно потрібне заміжжя. Бо ж час спливає...

– Ми про це знаємо і раді були б до того докласти зусиль та пильності, якби розуміли, що й до чого... – невпевнено пробурмотів король.

На це Бона Сфорца швидко відреагувала:

– Я у цій справі вже контактувала із пруським князем Альбрехтом і про це давала знати Вашій Королівській Величності, наполягаючи, аби ви теж йому про нас нагадали. У відповідь почула, що у нього замала маєтність...

– Ми особисто мали розмову із пруським князем щодо його шлюбу з котроюсь із наших сестер, – знервовано парирував Сигізмунд II Август. – Але оскільки ви так зимно з ним поспілкувались, то і він зі мною прохолодно розмовляв.

Бона Сфорца не стала сперечатися, лише проказала:

– Тепер у шведського короля померла дружина, залишивши його вдівцем. То ми могли б за допомогою гданського купця Гануша фон Вердена запропонувати тому в дружини одну з ваших сестер.

– Варто винести це питання на поближнє засідання Сейму, – не роздумуючи, запропонував король.

«Це відкладе розгляд справи надовго», – подумки обурилася Бона Сфорца, але не стала дорікати синові, натомість знову запропонувала:

– Ще є два італійські пани: один – князь, а інший походить зі значного римського роду. Вони хотіли б узяти моїх доньок, а ваших сестер собі у дружини. Що скажете, ваша величносте?

Сигізмунд II Август, попри очікування матері, знову вирішив покласти на рішення Сейму.

– Якби ви переймалися цим питанням раніше, ваші сестри уже давно б були заміжні, – не стримавшись, обурливо додала Бона Сфорца.

– Ми також уважаємо: якби ви забажали, то наші сестри не засиділися б у дівках, – не забарився з відповіддю вінценосний син. – Були ж пропозиції і від баварського князя, і від інших монархів. Ви, матінко, із вдячністю приймали мої листи. Це я дуже добре пам’ятаю. Але з діями зволікали. Тепер наполягаєте, аби ми про це турбувалися. Коли ж був кращий час, ви нічого не робили.

Бона Сфорца заперечила, мовляв, завжди опікувалася незаміжніми доньками, які мають невеликі посаги порівняно з іншими європейськими принцесами.

– Але це – не проблема. Я докладу їм набутоків зі своїх маєтностей, – пообіцяла. – Лише б ви, ваша величносте, наполегливіше дбали про їхнє заміжжя.

Сигізмунд II Август заявив, що робить усе від нього залежне в цій справі. А Бона Сфорца засмучено зітхала. Потім змінила тему, запитавши:

– Може, ваша величність відає про те, чому віцекороль Великої Римської імперії Фердинанд чинить мені перешкоди в управлінні належним мені барським князівством?

І сама ж почала вголос розмірковувати:

– Якби я, як кажуть, якусь зі своїх доньок мала віддати за віцекнязя Неаполя без відома вашої величності, а потім йому відмовила б

у цьому, то він затаїв би на мене образу. Сам злостився б і підмовляв би проти мене Фердинанда. Але я про це нічого не знаю...

Сигізмунд II Август пильно поглянув на матір і помітив, як у неї забігали очі. Знітившись, вона почала виправдовуватися.

– Може, було щось так здалека... Але нічого такого, щоби віцекороль Неаполя мав надію на одруження з нашою донькою.

– Але ж це ви через свого барського каштеляна писали неапольському віцекоролю... – не витримав нещирості матері Сигізмунд II Август.

– Не знаю про це нічого, – стояла на своєму Бона Сфорца.

«От брехуха», – промайнуло в думках короля, який продовжив допитувати матір:

– Ми знаємо, що ваш слуга – барський каштелян писав до Неаполя. Можливо, ваша величність не все, про що він писав, йому доручала, але ж було таке.

– Він завжди при мені писав листи, – не здавалася Бона Сфорца.

Тоді роздратований Сигізмунд II Август, тримаючи в руці хустинку, передав матері нову цидулку.

– Що це? – запитала та.

– Тут італійці про ваші вчинки написали, зокрема, про обгородки з віцекоролем Неаполя і багато чого іншого. Там про вас така слава...

Бона Сфорца невдоволено вихопила ту цидулку і знову, не читаючи, заховала її. Сигізмунд II Август думав на цьому завершити бесіду з матір'ю. Але та раптом заявила, що хотіла б задля покращення здоров'я поїхати на батьківщину, до Барі. На підтвердження цих слів показала синові спухле око.

– Щось мені з нього тече. Вранці не можу його розплющити: зліплюються вії та допікає різкий біль. Італійські цілющі води мені допомогли б.

Опісля почала запевняти, що не варто боятися її від'їзду, адже всі свої маєтки обіцяла залишити в Польщі.

«Я так і повірив», – подумки гмикнув розсерджено король.

Але вирішив прямо не відмовляти матері у поїздки до Барі, як це робив раніше. Заявив, що сам не вправі вирішувати таке питання і має винести його на розгляд нашої Ради.

– Що до того має Рада? Усе залежить од вашої величності, – кинула невдоволено Бона Сфорца.

Сигізмунд II Август відповів, що з Польщі ще жодна королева не виїздила так далеко. Тому треба радитися, щоби зробити це гідно та в інтересах держави.

Бона Сфорца почала образливо сперечатись із сином. Вимагала, аби поклявся пришвидшити вирішення цього питання. Той стояв на своєму, мовляв, не вправі відпускати матір з королівства. Нагадав також, що під Неаполем стоїть османо-французька флотилія, адже Генріх II розв'язав війну з Карлом V. Тож їхати туди тепер небезпечно. Це подіяло, і Бона Сфорца погодилася зачекати з від'їздом, допоки не завершаться тамтешні баталії.

– Доведеться довго чекати. Тож нема необхідності зараз про це сперечатися, – упевнено мовив король.

Його мати на мить замислилась і, зітхнувши, заявила:

– Ваша сестра Софія захворіла. Боюся, не видужає: вже почала пухнути. А все від того, що у неї нема чоловіка...

На цьому Бона Сфорца підвелася, давши зрозуміти, що розмову закінчено, і хутко вийшла з кімнати. Сигізмунд II Август залишився наодинці зі суперечливими думками. Він до останнього чекав, що мати поспівчуває йому з приводу втрати дружини. А та ні слова про це не сказала. Так само не згадала про скруту старшої доньки Ізабелли Ягеллонки, яка у вигнанні фактично жебракувала.

«Люди не змінюються», – дійшов сумного висновку король та почав писати розпачливого листа братові померлої дружини, Миколаю Радзивілу, з яким часто радився щодо родинних справ.

2.

Бона Сфорца не змогла змиритися з тим, що син фактично проігнорував усі її прохання. Тому не поспішала повертатися до Варшави, звідки надходили сумні звістки про погіршення стану здоров'я старшої доньки Софії. Наказала секретареві Адамові Пільховському знайти їй пристойну господу на нічліг.

– Я не поїду звідси, доки не умовлю сина-короля прийняти мої вимоги, – скаржилася слuzі – італійцеві Папакодї.

Той із розумінням кивав головою, а потім запропонував відправити до Сигізмунда II Августа римського патриція Бранкаччо, який прибув до Бони Сфорца з дорученням від знаного римлянина просити руки однієї з її доньок.

– Нехай ще він поклопоче про шлюб наших принцес перед королем та почеє його рішення, – порадив Папакода.

– А й справді, гарна ідея, – погодилася Бона Сфорца, яка не бажала перебирати на себе відповідальність за зволікання з пошуком чоловіків для доньок.

Над ранок, дізнавшись про безрезультатність зустрічі римського патриція, Бона Сфорца не засмутилася, бо ж отримала інформацію про виїзд Сигізмунда II Августа на зимове полювання до козінецьких лісів. Тому вирішила перетнутися там із ним, їдучи до Варшави. І їй це вдалося.

Польський король, якому така зустріч не видалася випадковою, без ентузіазму привітав матір. Та визирнула з нового дерев'яного повозу – копії німецьких карет із зашкеленими вікнами та яскравим оздобленням – вирізьбленими позолоченими фігурками янголів і квітів. Тягнула його четвірка білих неаполітанських кобил у червоних оксамитових пополах.

Бона Сфорца, зобразивши здивування від того, що перетнулася із сином, почала нахвалювати новий повіз. Король мовчки її слухав. Вона ж побажала синові доброго здоров'я та поїхала собі далі.

«І навіщо це було?» – не зрозумів Сигізмунд II Август, розгубленим поглядом проводжаючи матір, за повозом якої тягнулися прості карети її почту. Тоді ж помітив самотнього вершника в хутряній шапці та кожусі, який спішився. У ньому впізнав Пільховського, секретаря Бони Сфорца. Той, наблизившись, гречно вклонився і заявив, що має передати королю важливу інформацію.

– Кажі! – отримав згоду.

– Її величність прагне розтлумачити те, що італієць Людовіко Монтіо написав вам про галас, який здійнявся у Барі, – натякнув на скарги, що містилися у цидулках, котрі король вручив матері. – Причиною стала пропозиція французького короля Генріха II віддати вам, ваша величносте, у дружини свою сестру. Це обурило Габсбургів, які намагаються тепер очорнити добре ім'я її величності.

«Хитро вигадала, доведеться мені виправдовуватися», – подумки зауважив король.

Але не став ховатися за вітійоватими фразами й поясненнями, а заявив одразу:

– Прошу передати її величності, що ми і не думаємо про шлюб, бо в такому траурі зараз перебуваємо, що складно про це мислити. А все тому, що дві наші дружини швидко й передчасно померли. І не ми є цьому причиною, а ті, які прагнули цих двох нещасних зжити зі світу. Аби це не сталося втретє, не хочемо нового шлюбу.

Молодий Пільховський знітився, бо ж зрозумів, що король звинувачує у смерті Єлизавети Габсбурзької і Барбари Радзивілл матір, яких та, за чутками, що розпускали Габсбурги, нібито отруїла. Утім, не розгубився і хутко переказав ще одне прохання Бони Сфорца — про зустріч зі старшою донькою Ізабеллою Ягеллонкою.

– Даю дозвіл на це, – погодився Сигізмунд II Август, бо і сам збирався навідатися до сестри.

3.

І з початком весни Ізабелла Ягеллонка перебралася зі сином до Плоцька, де перебувала її мати, з якою не бачилася більше двадцяти років. Пам'ятала її молодою в елегантному вбранні, зшитому за останнім словом моди. Коли ж побачила на подвір'ї місцевого палацу огрядну літню жінку в чорній безформній сукні з пов'язаною на сиве волосся хусткою, не повірила своїм очам.

– Мамо?.. – вимовила зі сумнівом.

Бона Сфорца, посміхаючись, рушила їй назустріч. Ізабелла Ягеллонка вибігла з повоза і, забувши про королівську стриманість, кинулась у її обійми. Ці жінки не стримували сліз. Заспокоїти їх зміг прихід королевича Яноша.

– Який же він дорослий! Справжній красень! – зраділа Бона Сфорца, уперше побачивши свого єдиного внука.

– Сину, привітайся з її величністю королевою – твоєю бабусею, – наказала підліткові мати.

Янош шанобливо схилив голову. А Бона Сфорца, незважаючи на палацовий етикет, міцно обняла його. Роз'єднати родинні обійми

змогли молодші доньки Бони Сфорца – Анна і Катерина, які вийшли на ганок. Вони застигли у поклоні. Старша сестра Ізабелла Ягеллонка, привітавшись, запитала у них:

– Де Софія?

– У своїх покоях, – почула від молодшої — Катерини.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ